

Aby se **čtení** a **psaní** nestalo ve škole **noční můrou...**

V téměř každé školce se v současné době pravidelně věnují předškolákům tak, aby jim pomohli s „hladkým“ přechodem na základní školu. Používají se různé stimulační a intervenční programy určené pro tuto věkovou skupinu – namátkou jmenujme například Metodu dobrého startu, Feuersteinovo instrumentální obohacování (FIE) Basic, Maxík a mnohé jiné. I na internetu je možné najít velké množství pracovních listů a různých materiálů pro předškoláky. Zdálo by se, že tedy nic dalšího speciálního není zapotřebí. Přesto lze konstatovat, že žádná z výše zmíněných metod nepracuje systematicky s tzv. fonemickým uvědomováním. O tom, co může způsobovat deficit v této oblasti, s níž učitelky v mateřské škole většinou intuitivně pracují, jsem hovořila se spoluautorkou jediné české metodiky, která trénuje tyto speciální jazykové schopnosti, PhDr. Miroslavou Novákovou Schöffelovou, PhD.

ING. MARTINA JEŽKOVÁ

Pro začátek si upřesněme, co je to fonemické uvědomování a proč je tak důležité zejména pro předškoláky?

Zjednodušeně lze říci, že se jedná o pochopení, že **kromě významu mají slova zvukovou formu a jsou tvořena z jednotlivých menších celků.**

V případě fonemického uvědomování z fonémů, zjednodušeně hlásek. Konkrétně to znamená například to, že dítě je schopné určit první a poslední hlásku ve slově, dokáže s hláskami různým způsobem manipulovat nebo chápe, že změnou jedné hlásky ve slově slovo mění svůj význam.

V současné době je fonemické uvědomování podle nejnovějších vědeckých poznatků **považováno za klíčovou dovednost předcházející čtení a psaní** (např. Caravolas et al., 2012; Ziegler et al., 2010). Mimochodem – Světová zdravotnická organizace i Mezinárodní asociace dyslexie jednoznačně definují dyslexii jako deficit v oblasti jazykových schopností, což opakovaně prokazují

mnohé zahraniční výzkumné studie (např. Lyytinen et al., 2004).

Fonemické uvědomování se v předškolním věku velmi intenzivně vyvíjí a má své zákonitosti. Je jasné, že **nemá velký význam trénovat s dítětem třeba syntézu hlásek, pokud nezvládá rozdělení slov na úrovni slabik nebo určení první hlásky ve slově.**

Fonemické uvědomování je považováno za dovednost předcházející čtení a psaní.

Kromě toho jsou pro děti některá slova jednodušší a některá těžší. Například analýza slova LES je jednodušší než analýza slova STROM. Pro izolaci první hlásky jsou pro dítě jednodušší taková slova, jež začínají na sykavky, které se dají prodloužit (např. „ssssssýr“), na izolaci poslední hlásky jsou naopak vhodnější slova s explozivy, které se dají artikulačně zvýraznit (např. „šíp“).

Cílená a efektivní intervence by toto vše měla respektovat.

Jak je to s oněmi dovednostmi, které předcházejí čtení a psaní?

V naší republice je dlouhodobě věnována **intenzivní pozornost počátečnímu čtení a psaní.** V posledních letech se významně zvýšil zájem o období

předcházející, o tzv. **pregramotnostní dovednosti.** Potřeba jejich rozvoje je částečně zakotvena i v Rámcovém vzdělávacím programu předškolního vzdělávání.

V RVP pro předškolní vzdělávání je jednou z oblastí rozvoje **Dítě a jeho psychika**, v rámci níž jsou specifikovány cíle pro podoblast Jazyk a řeč. V té se dočteme o rozvíjení dovedností

předcházejících čtení a psaní. Pedagog by při naplňování tohoto cíle měl u dítěte „podporovat osvojování takových poznatků a dovedností, které předcházejí čtení a psaní, a rozvíjet jeho zájem o psanou podobu jazyka“ (RVP PV, 2004, s. 19).

Podle nových výzkumných zjištění nejen v zahraničí, ale i u nás je za „dovednosti předcházející čtení a psaní“, jak je zmiňuje RVP PV, považováno spolu se znalostí písmen české abecedy a rychlým automatickým pojmenováváním (rychlé pojmenování obrázků a barev) právě fonematically uvědomování (Seidlová Málková, 2016).

Přestože fonematically uvědomování a znalost písmen abecedy lze úspěšně trénovat, není jejich rozvoj v současné době systematicky zařazen do výuky v předškolních zařízeních. Obě tyto dovednosti (fonematically uvědomování i znalost písmen) jsou předmětem **Elkoninovy tréninkové metodiky**.

Vy jste spoluautorkou české verze Elkoninovy metody, můžete ji popsat?

Přesný název metodiky je **Trénink jazykových schopností podle D. B. Elko-**

Na rozdíl od tradičních přístupů ke čtení, které v naší republice dominují (analyticko-syntetické a globální metody), tato metoda učí děti chápat podstatu čtení slov na základě poznávání jejich hláskové struktury v mluvené řeči, tedy nejdříve zcela bez poznávání písmen. Až poté, co dítě v myslí „slyší“ jednotlivé hlásky ve slově, se zavádějí písmena. Mnoho odborníků také pracuje pouze s první částí metodiky, tedy buduje fonologickou kostru slov a poznání písmen ponechává na školní docházce, kde mají děti mnohem snazší start ve čtení a psaní.

nina. Tvůrcem této originální metody je ruský vývojový psycholog D. B. Elkonin, který se tématem rozvoje pregramotnostních dovedností a fonematically uvědomování zabýval už koncem padesátých let 20. století.

Česká metodika vychází z ruského díla, které bylo koncipováno jako slabikář pro první ročník ZŠ. U nás je primárně, oproti ruskému originálu, **určena pro předškolní věk.** Je výsledkem dlouhodobé výzkumné a praktické práce v této oblasti, které jsme se

Je pravda, že učitelky mateřských škol se velmi často této oblasti intuitivně věnují v aktivitách jako společné čtení, poznávání písmen (jak vypadá to písmenko?), na jaké písmenko začíná... či v pokusech o psaní (napiš svoje jméno). **Děti pak určité intuitivní znalosti o hláskové struktuře slov mají. Nejsou to ale systematické znalosti.** Není to dostatečná „fonologická kostra“ slov, která ponese odpovídající písmena.

Jak děti v metodice pracují?

Pro předškolní věk je typický přechod od hry k učení, od názorně-obrazového k verbálně-logickému myšlení. **Celá metodika nazvaná Krajina slov je realizována formou hry.** Jejím obsahem jsou znalosti o jazyce. Aby bylo učení názorné a zábavné, v Krajině slov vystupují **postavy reprezentující klíčové pojmy a vlastnosti jazykového materiálu:** Mistr Slabika, Mistr Délka, Hlásulky, kamarádi Tap a Ťap a další.

Způsob, jakým se děti jednotlivým dovednostem učí, je založen na tzv. **modelování mentální činnosti**, jež je u dětí předškolního věku základním prostředkem učení. Názorný model je pro ně nástrojem myšlení především tehdy,

„ Děti při učení provázejí postavy reprezentující vlastnosti jazyka.

věnovaly s profesorkou Mikulajovou, žačkou profesora Elkonina, a dalšími kolegyněmi z České republiky a Slovenska.

Z ruského originálu byla metodika adaptována nejprve do slovenského jazyka, a to v roce 2001, poté vyšla v novém, přepracovaném vydání v roce 2014 s doporučující doložkou Ministerstva školství, vědy, výzkumu a sportu SR, a stala se tak velmi rozšířenou součástí programu mateřských škol. Nejnovější česká verze byla vydána v lednu 2016.

když je obsah učení obtížně uchopitelný. Například řetězec hlásek ve slově se dá těžko zachytit jen poslechem.

Modelování hláskové struktury slov se proto dělá pomocí žetonů a grafických schémat.

To slouží dětem k fixaci každého fonému („chytíme hlásku a“) a kontrole výsledku („a“ je v prvním okénku schématu slova AUTO).

Takový postup je přirozený, **děti potřebují mentální obsahy názorně uchopit a kognitivně zpracovat.** Můžeme to vidět ve spontánní tendenci

například počítání na prstech. Jak učení postupuje, děti si jednotlivé úkony automatizují, zkracují a zvnitřňují až do chvíle, kdy nepotřebují takto rozvinutou vnější oporu a to, co předtím dělaly pomocí žetonů, už dělají v mysli.

Jak metodika vypadá?

Metodika je rozdělena na dvě etapy. **Předgrafémová etapa** začíná učením o slabikové struktuře slova. Slabika je přirozená artikulační jednotka řeči – dětem říkáme, že slabiky vyslovujeme na jedno otevření úst.

Pro děti je dělení slov na slabiky poměrně jednoduché, protože vývojově souvisí s citem pro rytmus, který procvičují v básničkách a říkankách.

V českých podmínkách zatím nemáme k dispozici podobný výzkum jako na Slovensku, který zkoumal jednotlivé oblasti vývoje u dětí s odloženou školní docházkou a prokázal, že nejčastějším deficitem u těchto dětí je deficit v oblasti jazykových schopností (Hergottová, 2011).

Ke slabikám se na závěr vracíme při čtení slov, které vyžaduje už plynulé slabikování. Komplikovanější je přechod od slabik k hláskám (fonémům).

Hlásková ve slově je pro dítě abstraktní věc. Proto se v metodice věnuje velká pozornost rozpoznávání hlásek ve slovech, na což je použit promyšlený metodický postup.

Následuje učivo o samohláskách, souhláskách a dvojháskách. Tím se prohlubují znalosti dětí o hláskové struktuře slov a připravuje se půda pro budoucí čtení slov.

V poslední části předgrafémové etapy je zařazeno téma, ve kterém se děti učí sluchem rozlišovat tvrdé a měkké souhlásky ve slovech (síť – sít). Tato poslední část je přemostěním ke druhé,

grafémové etapě metodiky, kde se tohle učivo už probírá systematictěji.

V grafémové etapě by děti měly hlásky ve slovech postupně nahrazovat písmeny. Dokud neznají všechna písmena, „zapisují“ slova jako kombinace grafických značek a písmen. Cílem metodiky pro předškoláky není učit je číst a psát jako ve škole, ale naučit je chápat, jak z písmen vznikají slova. Poznávání jednotlivých skupin písmen opět probíhá pomocí názorného modelování (např. o psaní Y, Ý rozhoduje Rytíř Ypsilon, psaní I, Í má na starosti Víla Ivana). Cílem grafémové etapy metodiky je, aby si děti prohloubily fonemické uvědomování i ve spojení se znalostí písmen.

Od jakého věku dětí doporučujete s Elkoninovou metodou pracovat?

Metodika je obecně určena pro běžnou populaci dětí z mateřských škol od pěti let, protože **vyžaduje stupeň jisté kognitivní zralosti**. Ideální je pracovat s dětmi poslední rok před nástupem do základní školy. Efektivní je zejména pro ty s odkladem školní docházky, kterých je v naší populaci poměrně vysoké procento.

Deficit v oblasti jazykových schopností nacházíme také **u dětí s rizikem dyslexie** (např. děti, jejichž rodiče či sourozenci dyslexii mají) a u dětí

s narušeným vývojem řeči, tudíž trénink jazykových schopností je velmi prospěšný pro zmírnění jejich budoucích obtíží ve čtení a psaní.

Podle zjištění z oblasti logopedie děti s narušeným vývojem řeči po absolvování tohoto tréninku vývojově dosáhly úrovně zdravých vrstevníků nejen v trénované oblasti fonemického uvědomování, ale i v dalších jazykových oblastech (např. morfo-syntaktické uvědomování, porozumění větám) a také na konci první třídy v úrovni čtení (Tokárová, 2015).

Kde mohou paní učitelky získat podrobnější informace o této metodice?

S kolegyněmi jsme spustily nový web, www.elkonin.cz, kde je možné nalézt

Sdílení zkušeností obecně je velmi důležité v jakémkoli oboru. Proto i na webových stránkách www.elkonin.cz plánujeme uzamčená diskusní fóra pro akreditované odborníky.

informace o této metodice. Kromě základních informací o principu metody, autorkách a informací pro rodiče zde naleznete například i odkazy na kurzy k metodice, které jsou akreditovány MŠMT a probíhají na Pedagogické

absolvovali kurz a alespoň jeden rok podle metodiky pracují.

Mimo jiné zde naleznete také e-shop, kde si lze objednat metodiku společně s pracovními sešity (Hláskáři). S metodikou je možné pracovat

» S metodikou lze pracovat i bez odborného zaškolení.

fakultě Univerzity Karlovy v Praze zpravidla dvakrát až třikrát ročně. Platnost vzdělání, které získáte v kurzu, je celoživotní. Postupem času plánujeme formu supervizí, či jinak řečeno nástavbových kurzů určených těm, kteří

i bez odborného zaškolení vzhledem k velmi podrobným popisům jednotlivých hodin. Přesto na základě ohlasů z praxe doporučuji zejména při práci s rizikovými skupinami dětí raději odborné zaškolení.

PhDr. Miroslava Nováková Schöffelová, PhD., doporučuje tyto zdroje:

- CARAVOLAS, M.; LERVÅG, A.; MOUSIKOU, P. et al.: *Common patterns of prediction of literacy development in different alphabetic orthographies*. Psychological Science [on-line]. 2012, 23(6), 678–686 [cit. 2016-01-16]. DOI: 10.1177/0956797611434536.
- HERGOTTOVÁ, A.: *Pripravenosť pre osvojenie si čítania u detí s odloženou školskou dochádzkou*. Bratislava 2011. (Diplomová práce, vedoucí práce Doc. PhDr. Marína Mikulajová, CSc.)
- LYYTINEN, H.; AHONEN, T.; EKLUND, K. et al.: *Early development of children at familial risk for Dyslexia-follow-up from birth to school age*. Dyslexia (10769242) [on-line]. 2004, 10(3), 146–178 [cit. 2016-01-16]. DOI: 10.1002/dys.274.
- Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. Výzkumný ústav pedagogický, Praha 2004 [cit. 2015-03-09]. Dostupné on-line na: <http://www.msmt.cz/Files/DOC/MJRVPPVdoVestnikupokorekture2.doc>.
- SEIDLOVÁ MÁLKOVÁ, G.: *Vývojový vztah fonemického povědomí a znalosti písmen*. TOGGA ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze, Fakultou humanitních studií, Praha 2015.
- TOKÁROVÁ, O.: *El'koninova metóda ranej gramotnosti a jej efektivita*. Bratislava 2015. (Dizertační práce, vedoucí práce Prof. PhDr. Marína Mikulajová, PhD.)
- ZIEGLER, J. C.; BERTRAND, D.; TÓTH D. et al.: *Orthographic depth and its impact on universal predictors of reading: A cross-language investigation*. Psychological Science [on-line]. 2010, 21(4), 551–559 [cit. 2016-01-16]. DOI: 10.1177/0956797610363406.

Cílem metodiky pro předškoláky není učit je číst a psát jako ve škole, ale naučit je chápat, jak z písmen vznikají slova.

Jak tyto kurzy probíhají?

V současné době nabízíme **dva typy kurzů** – jednodenní navazující pro odborníky, kteří již podle metodiky pracují a absolvovali v minulosti kurz k předgrafémové etapě, a dvoudenní kurz pro nové zájemce. Tento dvoudenní kurz je věnován předgrafémové i grafémové etapě.

Účastníci se nejdříve dozvědí o teoretických východiscích metodiky, podrobněji o principu a vývoji fonemického uvědomování nebo o prekurzorech školní zralosti. Ve druhé, praktické části se naučí manipulovat s metodikou a pomůckami a seznámí se již přímo na materiálu s principy práce, což je podpořeno videotréninkem. Závěr je věnován specifikům práce s dětmi se speciálními potřebami včetně videokázek.

Jaké máte požadavky na vzdělání žadatelů o kurz?

Protože práce s metodikou vyžaduje určitý teoretický background, podmínkou pro vstup do kurzu je absolvování vysokoškolského studia **minimálně bakalářského stupně zaměřeného na pedagogiku, psychologii nebo logopedii**. Přesto nabízíme i výjimky po osobní domluvě, například učitelkám se středoškolským vzděláním, avšak s dlouholetou praxí. Vše záleží na domluvě.

Paní doktorce velmi děkuji za čas, který si ve svém plně obsazeném dířní našla pro náš časopis. ■